

Ks. Stanisław Piech, *W cieniu kościołów i synagog. Życie religijne międzywojennego Krakowa, 1918–1939*. Kraków 1999, ss. 368, nlb. 7, il. 43.

Dzieło ks. prof. S. Piecha stanowi oparte na szerokiej bazie źródłowej monograficzne opracowanie dziejów życia religijnego Krakowa okresu między dwiema wojnami światowymi XX w. Autor poprzedził je wcześniejszymi badaniami, które w jakimś stopniu dotyczą tej problematyki, mianowicie są to opracowania: „Dzieje Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1880–1939” (Kraków 1995), oraz artykuł pt. „Życie religijne (Krakowa)”, opublikowany w „Dziejach Krakowa”. T. 4. Pod red. J. Bieniarzówny i J. M. Małeckiego (Kraków 1997). Można mówić o pionierskim trudzie autora włożonym w omawiane dzieło, gdyż nie było dotychczas w literaturze o Krakowie tak obszernego i całościowego potraktowania dziejów życia religijnego omawianego okresu. Dotychczas były to raczej opracowania ujmujące rzecz fragmentarycznie, dające obraz życia religijnego miasta przed drugą wojną światową, jako tło do działalności wybitnych osób, zasłużonych dla miasta i kraju, jak np. „Księga sapieżyńska”. Pod red. ks. J. Wolnego (T. 1–2. Kraków 1982–1986).

Książka S. Piecha wpisuje się w obchody milenium Kościoła krakowskiego. Z tą myślą zresztą była pisana, o czym zdają się świadczyć słowa dedykacji autorskiej Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II:

„Joanni Paulo Papae Secundo e Gente
oriundo Polonorum, dilecto Ecclesiae Pontifici
Maximo, qui antea Cracoviensi iam millenariae
dioecesi praeclare praeerat, hoc opusculum
devota cum reverentia auctor dedicare audet”.

O randze milenijnej opracowania świadczy również fakt uznania za takie i przesłania go Ojcu Świętemu przez Kard. Metropolitę krakowskiego Franciszka Macharskiego.

Omawiane dzieło liczy 368 stron formatu A5 i dzieli się na 12 rozdziałów, z których rozdziały od drugiego do ósmego włącznie poświęcono strukturze i działalności Kościoła katolickiego, rozdział dziewiąty – gminie prawosławnej, dziesiąty – wspólnocie protestanckiej, a dwa ostatnie – żydowskiej gminie na Kazimierzu. Co do tytułów rozdziałów, widać duże staranie o nadanie pięknego stylu literackiego w ich sformułowaniu. Całość zamykają aneksy źródłowe (s. 332–347), indeks nazwisk (s. 349) i rozbudowany spis treści (s. 367). W formie dodatku, poza paginacją dzieła wydawcy zamieścili opis bibliograficzny 138 pozycji wydanych przez „Bibliotekę Krakowską”. W aneksach zamieszczono pięć mało znanych dokumentów: 1) nowe określenie granic parafii w Krakowie (1923); 2) program pracy duszpasterskiej nad młodzieżą akademicką; 3) list pasterski bpa A. S. Sapiehy po rozruchach ulicznych w 1923 r.; 4) orędzie arcybi-

skupa A. S. Sapiehy po krwawych zająściach w 1936 r.; 5) uczestnicy pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej z Kościoła Mariackiego w Krakowie w 1938 r.

Książkę ubogacają liczne i starannie dobrane ilustracje w liczbie 43, szczegółowo opisane w spisie ilustracji, z podaniem nazwisk malarzy i fotografów, formatu oryginału i miejsca jego przechowywania wraz z sygnaturą. Wszystkie ilustracje prezentują malarstwo polskie głównie ze zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Wśród fotografii nie ma zdjęć wykonanych obecnie. Wszystkie bowiem zostały wykonane w okresie międzywojennym. Liczne zdjęcia zamieszczone w opracowaniu S. Piecha pomagają czytelnikowi odczuć aurę i koloryt ówczesnych środowisk wyznaniowych Krakowa. Także stosunkowo liczne tabele (11) stanowią statystyczne uzupełnienie i podsumowanie problematyki zawartej w tekście. Każda z tabel otrzymała solidną, źródłową dokumentację. Na szczególną uwagę zasługują tabele statystyczne ujmujące mozaikę wyznaniową Krakowa, opartą na spisach ludności i danych Biura Statystycznego Miasta Krakowa. Równie cenne jest zestawienie wszystkich katolickich kościołów i kaplic publicznych na terenie miasta w przededniu drugiej wojny światowej, podające nie tylko tytuły obiektów sakralnych, ale również ich początki i fazy kolejnej przebudowy, a także ówczesny ich charakter i przynależność. Z podobnym zainteresowaniem przeglądamy również tabelę nr 7: „Gimnazja i licea ogólnokształcące w Krakowie i ich katecheci w roku szkolnym 1938/1939”; tabelę nr 9 ujmującą stan liczbowy żeńskich i męskich wspólnot zakonnych w Krakowie w latach: 1920, 1926, 1934, 1936 i 1939. W wielu tabelach zwraca uwagę wykorzystanie materiału statystycznego z ówczesnych czasopism krakowskich.

Niezwykle cenne dla badań nad przeszłością polskich Żydów są zestawienia synagog krakowskich okresu międzywojennego z podaniem nazw ulic i numerów domów, w których się znajdowały. Zastrzeżenia może jednak budzić odczytanie przez autora poszczególnych *bet chamidraszy* lub *minjanów*. Autor zastrzegł się jednak, iż nazwy zostały podane dosłownie w takiej wersji, w jakiej je zapisano w dokumentach. Nadawanie im wymowy askenazyjskiej lub sefardyjskiej byłoby według niego równoznaczne z przypisywaniem przynależności danego domu do którejś z tych tradycji. Wyczuwa się, iż autor celowo nie chciał rozstrzygać tego problemu, zostawiając go profesjonalnym badaczom judaizmu w Europie. Godne podkreślenia jest również to, że autorowi udało się odnaleźć aż 119 żydowskich domów modlitwy, gdy np. w Warszawie było ich 450, ale nie udało się znawcom ustalić wszystkich adresów w sposób nie budzący wątpliwości.

Dzieło S. Piecha zredagowano według wymogów metody naukowej, w stylu z pogranicza literatury pięknej, wciągającym czytelnika do czytania „od deski do deski”. Autor nie szczędził miejsca na dłuższe cytaty z dokumentów lub ówczesnej prasy, co przy lekturze książki pozwala czytelnikowi wczuć się w atmosferę religijną Krakowa II Rzeczypospolitej. Cenne w tym względzie jest również obfite korzystanie z literatury pamiątkarskiej, wnikliwe wykorzystanie naukowej literatury przedmiotu, a szczególnie dogłębna znajomość krakowianów.

Nadmieniona wyżej problematyka wszystkich dwunastu rozdziałów wskazuje, iż dzieło stanowi próbę ujęcia życia religijnego Krakowa, nie tylko dominującej społeczności katolickiej, ale również innych religii i wyznań. Na drugim

miejsu, co do ilości stron, uplasowało się wyznanie mojżeszowe, gdyż w omawianym okresie co czwarty krakowianin był Żydem. Autor wykorzystał wszystkie dostępne źródła w omawianiu życia religijnego krakowskich Żydów, choć jak wiadomo zostały one w przeważającej mierze zniszczone podczas drugiej wojny światowej. Społeczności innych wyznań chrześcijańskich zostały omówione według tego samego „klucza”, co Kościół katolicki.

Na tle bogactwa faktograficznego i literackiego dzieła S. Piecha odczuwa się jednak pewien niedosyt, spowodowany brakiem osobnego omówienia losów gminy greko-katolickiej w Krakowie, w okresie międzywojennym. Zapewne autor napotkał w tym temacie trudności, związane z niedostatkami materiałów źródłowych. Wydaje się jednak, że publikacje historyka ukraińskiego Włodzimierza Mokrego o Cerkwi greko-katolickiej w ogóle, a o krakowskiej w szczególności oraz opracowania innych autorów, zawarte w ośmiu tomach seryjnego wydawnictwa pt. „Almanach Fundacji św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej. Między sąsiadami” (T. 8, Kraków 1998), a także opracowanie ks. Pawła Chruszcza pt. „Grecko-katolicka parafia w Krakowie” (Kraków 1937 – msp. w posiadaniu W. Mokrego) stanowią wystarczającą podstawę do nakreślenia przynajmniej ogólnego zarysu dziejów życia religijnego tejże społeczności w okresie międzywojennym. Pewnym usprawiedliwieniem braku omówienia zarówno dziejów krakowskiej wspólnoty greko-katolickiej oraz zbyt pobieżnego potraktowania mniejszości prawosławnej (s. 255–259) jest bariera w postaci wielkiego niedoboru źródeł za okres międzywojenny. W porównaniu np. do źródeł dziejów Krakowa okresu wcześniejszego tzw. galicyjskiego, zachodzi tu duży kontrast, gdyż okres niewoli narodowej okazuje się o wiele bogatszy w przekazy archiwalne niż interesujący nas okres międzywojenny XX w.

Wiesław Murawiec OFM